

श्री ३ जुद्ध : केही टिपोटहरू

—डा. जगदीशचन्द्र रेग्मी

इतिहास विषयको गम्भीर अध्ययन गर्ने प्रयासमा इतिहासकारहरूलाई धेरै किसिमका बाधाहरू आइपुग्छन् सामग्रीको प्राप्त र अप्राप्तिको स्थिति सम्बन्धी। नेपालको इतिहासको अध्ययनको प्रसंगमा यो स्थिति अझ स्पष्ट छ।

नेपालको इतिहास लेख्न बस्दा स्थितिमल्लपछिको काल तात्कालिक इतिहाससम्बन्धी सामग्री उपकरणको उपलब्धिको दृष्टिले पहिलो कालावधि देखिन्छ। यस कालसम्बन्धी धेरै सामग्री पाइन्छन्। त्यसपछि श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहको समयदेखिको कालको लागि पर्याप्त ऐतिहासिक सामग्री प्राप्त हुन्छन् र अझ क्रमशः अगाडि बढ्दै आउँदा प्रशस्त सामग्री पाउन थालिन्छ। तर त्यस्ता धेरै जसो सामग्री सरकारी कार्यालयहरूमा र व्यक्तिगत संग्रहहरूमा परिरहेका छन् जुनको प्रकाशन छिटो छिटो भैरहेको देखिँदैन। तैपनि त्यस्ता सामग्रीहरूको फाटफुट प्रकाशनबाट आधुनिक नेपालको इतिहासका धेरै घटना बुझ्न सकिने हुनगएको छ।

सं. १८२६ देखिको आधुनिक इतिहासको वा सं. १९०३ देखिको आधुनिक इतिहासको इतिहास धेरैले लेखेका छन्। एक त इतिहास लेख्ने काममा कहिले विरामचिन्ह लाग्दैन त्यसमाथि नेपालमा इतिहास लेख्ने र पढ्ने चलनले सामाजिक र सरकारी

मान्यता पाइसकेकै छैन। त्यसकारणले मानवीय प्रयासको उदाहरणको रूपमा एउटा लोमलाग्दो पठनीय मननीय वस्तु इतिहास यहाँ उपेक्षित नै छ।

इतिहासकार एउटा सामाजिक-राजनीतिक चित्रकार हो जसले अक्षरात्मक चित्र (पेन्टिङ्ग) बनाउँछ अनेक थरीका तथ्यात्मक घटनाका रंगहरूको संयोजनबाट। समाजका सभ्य सदस्यहरूबाट त्यस्तो चित्र हेरिदेओस्-बुझिदेओस् भन्ने अपेक्षा ऊ राख्छ।

सं. १९०३ पछिको शाह-राणाकालको इतिहास आफैमा अति रोचक छ आपाततः हेर्दा पनि। विश्वकै इतिहासमा वा राजनीतिमा यो एउटा नौलो प्रयोग हो-नेपाली समाजले गरेको। त्यो प्रयासमा यहाँ प्रस्तुत छ श्री ३ जुद्धको उदाहरण।

इतिहासको निकटतमकालमा एकातिर 'राजर्षि' कहिने र अर्कोतिर विवादास्पद व्यक्तित्व पाएका श्री ३ जुद्ध इतिहासकारहरूका लागि एक महत्त्वपूर्ण आकर्षण र इतिहासका एक उदाहरणको रूपमा देखिन्छन्।

प्रस्तुत लेखमा श्री ३ जुद्धबारे वा उनको सम्पूर्ण राजनीतिक वा सामाजिक व्यक्तित्वबारे व्यवस्थित इतिहास प्रस्तुत गरिएको छैन र त्यो छिटो सम्भव हुने कुरा पनि हैन। यहाँ हामी उक्त व्यक्तिसम्बन्धी ऐतिहासिक महत्त्वका फुटकर टिपोटहरू प्रस्तुत गर्दछौं।

जसले पछि गएर सिलसिलेवार इतिहास प्रस्तुत गर्न मद्दत दिनेछ भन्ने आशा गरिन्छ ।

वि. सं. १९८९ भाद्र १७ गते बिहीवार श्री ३ भीमशमशेरको स्वर्गवास भयो र त्यसै दिन कम्याण्डर-इन-चीफ जुद्धशमशेर श्री ३ भएका थिए ।^१ तेह्र वर्ष शासन गरेपछि उनले सं. २००२ मंसिर १४ गते राज्यत्याग गरी कम्याण्डर इन चीफ रहेका पद्मशमशेरलाई श्री ३ को श्रीपेच लगाइदिएका थिए ।^२

नयराज पन्तले जुद्धशमशेरको राज्य-त्वागबारे यस्तो टिपोट लेख्नु भएको छः-

सं. २००२ मार्ग १४ गते बृहस्पतिवार दिउँसो साढे १२ बजे सुनको तोडा लाउनेसम्मका वा सो सरहका जङ्गी तथा निजाभती कर्मचारीहरू उर्दी बमोजिम सिंहदरवारमा भेला भएका थिए । एक बजे नेपालका प्रधानमन्त्री श्री ३ महाराज जुद्धशमशेरले आफ्नो पालामा भएको देशको उन्नतिको संक्षेपमा वर्णन गर्नु भयो तथा वर्णाश्रमधर्म अनुसार अब म आफ्नो बाँकी जीवन शान्तिपूर्वक बिताउन चाहन्छु; यस-कारण आफ्नो अधिकार भतिजा कम्याण्डर इन चीफ पद्मशमशेरलाई सुम्पन्छु भनी सबैलाई सुनाउनु भयो । १।५५ बज्दा श्री ३ जुद्धले १३ वर्षदेखि आफूले ल्याएको श्रीपेच पद्मशमशेरलाई आफूले लाइदिई उहाँलाई राज्यभार सुम्पनु भयो । पूरा ७० वर्ष हुनुभएका राजर्षि जुद्धशमशेर सवा २ बजे स्वाभाविक ढंगसंग हँसिलो मुख गरेर रिडी जान भनी बग्गी चढेर सिंहदरवारबाट निस्कनु भयो ।”^३

स्व. श्री धनशमशेर ज. ब. रा. ले सं. १९८९ मा प्रकाशित गर्नु भएको श्रीविद्या सम्बन्धी तान्त्रिक ग्रन्थ ‘श्रीपराविभूतिस्तोत्रम्’ मा श्री ३ जुद्धको चित्र राखी यस्तो एक संस्कृत श्लोक

उनैको वर्णनमा लेख्नु भएको छ -

श्रीश्रीश्रीमन्नरेन्द्रान् सकलहितकरान् क्षात्रधर्मप्रदीप्तान्
नेपालेशान्प्रजानां निखिलभयहरान् सर्वसौभाग्यदातृन् ॥
राणानाथान् वरेण्या नपरपशुपतीन् जुद्धशमशेरदेवान्
नत्याभक्त्या मयेतद्विरचितमधुना सूक्ष्मग्रन्थाभिधानम् ॥^४

जुद्धशमशेर श्री ३ भएकै वर्ष छापिएको उक्त किताबमा प्रस्तुत उद्धृत श्लोकमा उनलाई ‘अपर पशुपति’ (अर्का पशुपति) भनिएको छ ।

काशीबाट (?) प्रकाशित हुने गरेको एक संस्कृत पत्रिका ‘ब्राह्मणमहासम्मेलनम्’ को सन् १९३३ तिरको (?) कुनै अंकको पृष्ठ ३६१-६२ ना ‘नेपाल-भूपतेधर्मरक्षापरायणता’ शीर्षकमा श्री ३ जुद्धको तारीफ गरी लेखिएको छ, जुन तल उद्धृत बमोजिम छः-

“गोर्खाराज्यस्य शासनसूत्रं सम्प्रति श्री ३ युद्धसंसेर महाराजस्याऽधिकारे वर्तते । एकमपि वर्षमधुना पूर्णं न जातं महाराज एष नाना-प्रकाराणि धार्मिककार्याणि कृतवानिति महान् हर्षोऽस्माकं चित्ते समुत्पद्यते । अस्यैव वर्षस्यारम्भे महाराजोऽसौ शासनसूत्रं स्वाधिकारे प्राप्तवान् । अधिकारप्राप्तिसमनन्तरमेव विप्रानाहूय समु-पदिष्टवान् यत् भवद्भिर्विप्रोचितं स्नानसन्ध्या-देवपूजापञ्चमहायज्ञादिकं पठनपाठनादिकं च नित्यनैमित्तिकं कर्म यथाकालमस्खलितमनुष्ठातव्यम् । तदेव विप्राणां परमं कर्तव्यम् । प्राप्तेऽवसरे धार्मिककार्यमनतिक्रम्य राजसेवा शक्यते चेत् करणीयेति । अन्यच्च संस्कृतशास्त्ररक्षायै छात्राणां मासिकं द्रव्यं १२ मुद्रात्मकं साहाय्यं प्रतिच्छात्रं प्रदत्तम् । अन्यान्यपि बहूनि तादृशानि कर्माणि कृतानि ।

१. नयराज पन्त, पूर्णिमा ४०, पृष्ठ १९३

२. ऐजन, पृष्ठ १९९.

३. पूर्णिमा २१, पृष्ठ. ७२-७३.

४. श्री मेजर जनरल धनशमशेर जङ्गबहादुर राणा, श्रीपराविभूतिस्तोत्रम्, केशरी प्रेस, कलकत्ता, संवत् १९८९

पुनरधुना क्षत्रियाणां वंशे वर्णसाङ्कर्यं न भवतु इति 'सवर्णा' स्त्रियं विहाय नान्यजातीयाः स्त्रियो राजकुमारैः कैरपि पत्नीत्वेन स्वीकरणीयाः । यदि क्रियेरंस्तहि तेभ्योऽसवर्णासु स्त्रीषु जाताः प्रजा पैतृकं रिक्थं न लभेरन्ति' ति नियमः स्थिरीकृतः । इदं च कृत्यं सर्वथा शास्त्रीयम्, यथा मनुः-

हीनजातिस्त्रियं मोहादुद्वहन्तो द्विजातयः ।
कुलान्येव नयन्त्याशु ससंतानानि शूद्रताम् ॥
तत्राऽपि शूद्रकन्या तु नितान्तं निषिद्धा । तथा हि-
न ब्राह्मणक्षत्रियपौराण्यपि हि तिष्ठतोः ।
कस्मिंश्चिदपि वृत्तान्ते शूद्रा भार्योपदिश्यते ॥

एवं

स्वक्षेत्रे संस्कृतायां तु स्वयमुत्पादयेद्धि यम् ।
तमौरसं विजानीयात्पुत्रं प्रथमकल्पितम् ॥
एक एवौरसः पुत्रः पित्र्यस्य वसुनः प्रभुः ।
शेषाणामानृशंस्यार्थं प्रदद्यात्तु प्रजीवनम् ॥

धर्मशास्त्रानुसारेणैव नेपालराज्ये साम्प्रतिको राजा सर्वाणि शासनानि निर्मापयतीत्यनेन सिध्यति । नीतिशास्त्रेऽपि राजा वर्णाश्रमधर्मस्य रक्षां कुर्वाण एव श्रेयोभागी भवतीति बहुषु स्थानेषु प्राधान्येन समुद्धर्षितमस्ति । यथा कामन्दको (के ?) राजनीतौ-स्वर्गानन्त्याय धर्मोऽयं-

सर्वेषां वर्णलिङ्गिनाम् ।
तस्याभावे तु लोकोऽयं
सङ्करान्नाशमाप्नुयात् ॥
सर्वस्याऽस्य यथान्यायं

भूपतिः सम्प्रवर्तकः ।
तस्याऽभावे धर्मनाश-
स्तदभावे जगच्च्युतिः ॥
वर्णाश्रमाचारपुत्र्यो
वर्णाश्रमविभागवित् ।
पाता वर्णाश्रमाणां च
पार्थिवः स्वर्गलोकभाक् ॥

ईदृशधार्मिकराजनैतिकवचनानुसारं नेपालनरेश उत्तरोत्तरं स्वप्रजासु धर्मशास्त्रीयनियमानुष्ठानं शासनद्वारा प्रचारयन्नस्तीति धर्मावताराय तस्मै दीर्घतर-मायु प्रवदात्विति मृत्युञ्जयो भगवानस्माभिः सदा प्राथ्यते ।”^५

उपर्युक्त लेखमा श्री ३ जुद्धले वर्णसंकरको विरोधमा पाइला उठाएको कुराले सं. १९९० चैत्र ५ गते आइतवारका दिन श्री ३ भीमबाट रोलमा चढाइएका 'मठ्याहा राणा'हरूलाई रोलबाट झिकी राजधानी बाहिर धपाएको घटनालाई^६ संकेत गरेको छ ।

यो काण्डमा श्री ३ वीरका 'मठ्याहा छोरा' रुद्रशमशेर, तेजशमशेर र श्री ३ भीमका 'मठ्याहा छोरा' हिरण्यशमशेर आदि रोलबाट झिकिएका सबैले राजधानीमा पस्नै नपाउने भएका थिए । तर 'श्री ३ जुद्धले त रुद्रहरूको रोलमात्र खोसे, जागीर तथा चल अचल सम्पत्तिमा हात हालेनन् (जबकि श्री ३ वीर र उनका भाइहरूले श्री ३ जंग आदि आफ्ना काकाका सन्तानहरूको सत्यानाश गरेका थिए) ।”

जुद्धशमशेरले आफ्नो जीवनी र आफ्ना शिकारका बयानहरूलाई विशेष स्थान दिई स्मिथिज भन्ने ग्रंथेजलाई किताब लेखाउन लगाई^८ ई. १९४२

५. यसमा कुनै लेखकको नाम छापिएको छैन । पत्रिकाका व्यवस्थापकचारिंह रामकेवल शर्मा थिए भन्ने पत्रिका-मै अन्यत्र छापिएको देखिन्छ ।

६. नयराज पन्त, पूर्णिमा ४०, पृष्ठ १९४.

७. ऐजन्, पृष्ठ १९३-९४.

8. "His Highness entrusted me with a task which I have found of absorbing interest, and which has given me months of pleasure." - E. A. Smythies, Preface P. Vii.

मा कलकत्ताबाट प्रकाशन गराएका थिए।⁹ सो किताबमा उनका ८ वर्षका शिकारका विवरणहरू लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाबाट अनुवाद गराई शामिल गराएको कुरा पनि टिपिएको छ। ती अंग्रेज भारतको संयुक्त प्रान्तका भूतपूर्व फरेष्टर थिए। यो ग्रन्थमा जुद्धले गरेका महत्त्वपूर्ण कामहरूबारे पनि लेखिएको छ।

उक्त ग्रन्थमा चर्चित जुद्धले गरेका महत्त्वपूर्ण घटनाहरूमध्ये केहीको चर्चा यहाँ गरिन्छ।

१. सन् १९३५-३६ मा जुद्धशमशेरले जनकपुर गएको बेलामा त्यहाँको पाठशालाका विद्यार्थीहरूलाई लुगा बाँडेका थिए, महन्तलाई १२ हजार रुपियाँ बकस दिएका र ४० हजार रुपियाँ मन्दिरको जीर्णोद्धार गर्न दिएको र एउटा अंग्रेजी मिडिल स्कूलको उद्घाटन गरेका थिए।¹⁰

२. सन् १९३८ मा जुद्धशमशेर चितवनमा शिकार खेल्न बस्दा जापानका भाइस कन्सुल (Vice Consul) आई केही दिन बसेका थिए।¹¹ शिकारकै क्रममा ई. १९३६ मा भारतमा इटलीका कन्सुल जतरल डा. डोमेनिको (Domenico) जुद्धशमशेरका पाहुना हुन आएका थिए।¹²

चन्द्रशमशेरको समयमा प्रथम विश्वयुद्ध भएको र सो समयमा उनले अंग्रेजहरूलाई धेरै

किसिमबाट सहयोग गरेका थिए भने जुद्धशमशेरको समयमा द्वितीय विश्वयुद्ध चलेको हुँदा उनले पनि त्यही रीति कायम गरे। ई १९३९ देखि जुद्धले नेपाली सेनाका दुई डपफा (Brigades) आफ्ना जेठा छोरा बहादुरशमशेरको नेतृत्वमा पठाए। अंग्रेजहरूले आफूले भर्ना गर्ने गरेका नेपालीहरूको संख्या डबल पार्न सोही अनुसार भर्ती गर्न पाउन अनुरोध गरेकामा जुद्धले मान्दा अंग्रेज फौजमा साविक २० बटालियनमा २० थप भई ४० बटालियन गोर्खाली फौज भयो। त्यसपछि पनि १० देखि १४ हजारसम्म नेपालीहरूको भर्ती गर्नेबारे अंग्रेजहरूले सोधेकामा जुद्धले खुशीसाथ अनुमति दिएका थिए। उनले नेपाली जंगलका काठपात र पैसाले पनि सहयोग गरेका थिए।¹³

४. जुद्धशमशेरले आफू प्रधानमन्त्री भएपछि जंगबहादुर वा चन्द्रशमशेरले जस्तो बेलायतको यात्रातिर ध्यान दिएनन्। उनले चन्द्रशमशेरको साथ ई. १९०८ मै बेलायत आदि यूरोप देशको यात्रा गरिसकेका थिए। तर उनले बराबर दिल्ली वा कलकत्ताको यात्रा गरेका थिएन। आफ्नो अनुवर्तीको रूपमा अंग्रेज शासक वर्गले जुद्धको यथोचित मान सम्मान गर्ने गर्दथे। ई. १९३९ मा कलकत्ता गएको बेलामा भाइसराय मार्किसाआफ लिनलिथगोले जुद्धलाई जी. सी. बी. को सैनिक तक्मा लगाइदिएका थिए।¹⁴

9 E. A. Smythies- *Big Game Shooting in Nepal*, Calcutta, Thacker, Spink & Co. (1933), Ltd. 1942. p. 174. With map and colour illustrations.

१०. E. A. Smythies, ऐजन, पृष्ठ. १२८-२९

11. E. A. Smythies- *Big Game Shooting in Nepal*, p. 107.

१२. ऐजन, पृष्ठ. १२२.

13. E. A. Smythies, *Big Game Shooting in Nepal* p. 34. All this shows how closely the Maharaja has associated himself, and the country he rules, with Great Britain..... बाव्यबाट पनि जुद्धको विदेशनीतिको शैली स्पष्ट हुन्छ।

14. E. A. Smythies, *Big Game Shooting in Nepal*, 1942. pp. 33 - 34 मा यसबारे यसरी लेखिएको छ:- The Maharaja has also made diplomatic visits to Delhi and Calcutta from time to time. These visits will remain ever memorable in the annals of Nepal, in so far as they gave striking proof of the high esteem and regard in which the Maharaja is held not only by his countrymen but also by the

५. जुद्ध शमशेरले नेपालको आर्थिक स्थितिमा केही परिवर्तनको प्रयत्न गरेका थिए भन्नेबारेमा पनि उक्त ग्रन्थमा केही विवरण परेको छ।¹⁵

उक्त आर्थिक नीतिलाई बढाउन जुद्धशमशेरले 'विकास समिति' को पनि स्थापना गरे जसको तैनाथवाला आफ्नै छोरा बहादुरशमशेरलाई बनाएका थिए। त्यसै समिति अन्तर्गत कृषि र वनको उपसमिति केशरशमशेरको अध्यक्षतामा गठन गरिएको थियो।¹⁶ घरेलु उद्योग विभागको स्थापना पनि त्यसै सन्दर्भमा गरिएको थियो।¹⁷

६. सामाजिक सुधारार्थ पनि जुद्धशमशेरले अनेक काम गरेका थिए भन्दै सोही ग्रन्थ (पृ. ३३)

मा यस्तो टिप्पणी लेखिएको पाइन्छ:-

“On the social side, abuses have been abolished and steps of a far-reaching character introduced. Thus the Hindu custom of wild extravagance on marriages and wedding feasts has been completely stopped by fixing a prescribed maximum on these and the same applies to funerals.”

७. जुद्धशमशेरले विदेश सम्बन्धबारेमा पनि ध्यान दिएर सो सम्बन्धको विस्तार गर्ने प्रयास गरेको बारेमा उक्त ग्रन्थमा यस्तो टिप्पणी लेखिएको छ (पृ. ३३):-

On the political side, the creation of

Government and the people of India. During His Highness's visit to New Delhi in January 1935, he stayed in the Nizam's Palace as the special guest of the Viceroy, and a magnificent military manoeuvre and parade, in which 15,000 troops took part, was held in his honour—a special mark of respect and recognition which no other Eastern Ruler or potentate appears to have ever received in India's capital. Again when the Maharaja visited Calcutta in December 1939, he received many more convincing proofs of India's cordiality and affection towards him expressed in many a meeting and civic reception held in his honour, and yet another signal mark of distinction, viz, the insignia of the Order of G. C. B. (Military), which was conferred upon him by His Excellency the Viceroy, the Marquis of Linlithgow, at a special investiture ceremony. Indeed, the Maharaja's visits evoked great enthusiasm and interest in India.

15. a big jute mill, a soap factory, a match factory, new hydro-electric powerhouses near Kathmandu and Morang, a new branch of the Nepal Government Railway at Jayanagar, and the creation of the Nepal Bank and its branches in Terai districts— E. A. Smythies, p. 33.

16. 'To examine and plan further developments, the important Development Board was set up with Commanding General Bahadur as President, which is supplemented by the Board of Agriculture and Forestry, under Commanding General Kaiser'— E. A. Smythies, p. 33.

वनस्पति विभागको स्थापना पनि त्यसै बेला गरिएको बारेमा पनि त्यही ग्रन्थमा (पृ. १८) मा यसरी टिपिएको छ:-

Botanical Department, Nepal which was instituted by His Highness.

17- 'The Maharaja has taken a keen interest in the development of cottage industries, for which a special department has been started and special funds allotted.—ibid.

a Minister and appointment of a Minister, in London has been an important step, and diplomatic missions have been sent to Belgium, France, Italy and elsewhere.

८. जुद्धशमशेरले सैनिक स्कूल, सैनिक सञ्चय कोष, सैनिक पेन्सनको व्यवस्था पनि गरेका थिए। गोलीगट्टा बनाउने कारखानाको विस्तार पनि गरिएको थियो। नेपाली फौजको विस्तार पनि उनले गरेका थिए। गोरखपुरमा पेन्सन लिन जाने नेपाली भूतपूर्व सैनिकहरूलाई बिरामी परेमा भर्ना गर्न एउटा अस्पताल बनाउन उनले पैसा दिएका थिए भनी सोही ग्रन्थमा वयान गरिएको छ।

माथि चर्चित कतिपय तथ्य जान्ने अन्य साधन पनि उपलब्ध छन् भने कति तथ्य यसै चर्चित ग्रन्थबाट मात्रै थाहा पाइन्छ। तर खास महत्त्वपूर्ण कुरा के छ भने जुद्धशमशेरले चन्द्रशमशेरले जस्तै आफ्नो बारेमा विदेशीबाट ग्रन्थ लेख्न लगाई प्रचार गराएका थिए।

जनकपुरको संस्कृत पाठशालाका एक अध्यापक पण्डित शिवशङ्कर झा शर्मा साहित्याचार्यले जुद्धशमशेरको स्तुतिमा संस्कृत भाषामा ११ श्लोक रचेर काशीबाट प्रकाशित हुने सूर्योदय नामको संस्कृत पत्रिकाको सं. १९८९ माघ पूर्णिमाको अंक (अष्टम वर्ष अष्टम संख्या) मा प्रकाशित गराएका थिए जो यहाँ उद्धृत छः-

श्रीश्रीश्रीनेपालमहाराजाभिनन्दम् ।

“स्वस्ति प्रचण्डदोर्दण्डखण्डखण्डिताऽरिमण्डल-यश-
श्चन्द्रचन्द्रिकाद्योतविद्योतिताऽखिलजगन्मण्डल-दानशौण्डाऽ-
थिकल्पपादप्रभुवरमहाराजश्रीश्रीश्री युद्धसमशेर राणा-
बहादुर महोदयानां करकमलेषु-

श्रीकण्ठाऽऽश्लिष्टबाहुर्जलधर-रुचिरा यामुने मञ्जुकुञ्जे
पुञ्जे गोपाङ्गनानामविरतरमणालास्यलीला प्रवीणा ।
वीणावादप्रवीणैस्सुरमुनि नकरैश्श्लोकिता ब्रह्मरूपा
भूपाला लाकृतिस्ते वितरतु कुशलं स्रग्धरा कृष्णमूर्तिः
॥ १ ॥

दृष्ट्वा यं खड्गहस्तं विचलितहृदयाः सम्पराये पराये
भीता नैवाऽऽद्रियन्तेऽधरमधुसुचिरं स्वालयेऽपि
प्रियायाः ।

सोऽयं धीमानधीती नयरतिविनयी पुण्यकर्मा सुशर्मा
जीयाच्छ्री क्षमा-मृगाङ्कः पशुपतिशरणो “युद्धसमशेर-
राणाः” ॥ २ ॥

विप्राः सत्कर्मपक्षाः श्रुतिविदितपथा मोक्षलक्ष्मीसमक्षाः
रक्षादक्षा विपक्षाऽक्षपितबलमदाः क्षत्रियामानदीक्षाः ।
भिक्षामक्षास्समीक्षा-निवृत्तिपरतया साधवो लब्धलक्षाः
यस्मिन् क्षोणीश-सूर्यो विलसति भुवने नास्तिवादा
दिलक्षाः ॥ ३ ॥

लिङ्गान्यन्यानि हित्वा हिमगिरिसुतया यावनस्पर्श-
भीत्या
शर्वः कालं प्रतीक्षन्नमरपरिवृद्धो विष्णुकाय्याऽ-
करत्वात् ।

राज्ये यस्याऽधुना वै वसति पशुपतिः प्रीणयन्
सर्वलोकान्
धर्मं स्तम्भायमानो जगति विजयते-भू-बिडौजाः स
राजा ॥ ४ ॥

कृत्ये यस्य प्रकृष्टेऽपरिमितधिवर्णो “मोहनो” जागरूकः
“व्यास” श्चाऽऽमोहकाले भवति कलनया “धर्म”
श्रद्धस्य बुद्धेः¹⁹

सध्युङ्क्ते “रुद्रो” रथस्थं परदलदलने “पद्मकेना”
भिजुष्टः

१८. जुद्धशमशेरको विस्तृत जीवनी भारतका प्रख्यात इतिहासकार ईश्वरीप्रसादले पनि प्रकाशित गरेका छन्।
यसबारेमा पछि यथावसर चर्चा गरिने छ।

१९. टिप्पणी-अयमरमाकं प्रभुश्रीनेपालमहाराजो जिष्णुरर्जुनो वर्तति । तथाऽर्जुनस्य सर्वेषु विचारणीयकृत्येषु
मोहनः श्रीकृष्णः सावधानोऽभवत्तथैव प्रभुमहाराजस्य सर्वविचारकार्येषु स्वर्गतमाननीयमहाराजचन्द्र-
समशेरराणामहानुभावस्य ज्येष्ठः पुत्रः सुगृहीतनामा श्रीमोहनसमशेरो वर्तति । धर्मश्रद्धस्य-धर्मैर्युधिष्ठिरे
वद्वभक्तेरेकत्र धम्म सुकृते श्रद्धाभक्तिर्यस्य तथाऽर्जुनस्य ददा बुद्धिव्यामोहोभवतिस्म तदा व्यासः

“जिष्णु” देवः प्रतापी स भवतु न कथं ?
 “हेमराजा” श्रयेण ॥५॥
 श्रीमंस्त्वत्कीर्त्तिहंसी परगुणपयसं पानशीला विशाला
 लब्धाऽऽवासाऽपि सुरैर्निपतति मुखतो मानसे
 नैवमान्ती ।
 श्रुत्वैतत्कार्यं जातञ्जनितदरतया दुग्धसिन्धुः पलाय्य
 क्षाराऽक्षूपारपरं भजति ननु मया तर्क्यते
 हिदमेव ॥६॥
 नोम्लानि याति घस्त्रे न च विबुधगणैः पीयते
 नाप्यपायी
 मेघैरन्तर्न धत्ते युतसकलकलो राहुणा ग्रस्यते नो ।
 वक्तृस्सीमन्तिनीनामतुलितसुषमं क्षीयतेनाऽपि
 कुह्वां
 राजंस्त्वत्कीर्त्तिचन्द्रो बुधमुखकमलं हर्षयत्येव
 नित्यम् ॥७॥
 चातुर्वर्देशिफोऽपवर्गफलको ज्ञानप्रसूनोजितः
 शास्त्रव्रातविशुद्धवर्णविटपी कर्मद्विपत्राऽऽकुलः ।
 यस्मिञ्च शासति भूमिपालतिलके नेपालराजेऽधुना

मत्तैर्नेतृमतङ्गैरपि मनाक् स्पृष्टो न धर्मद्वमः ॥८॥
 याऽऽसीद्रीर्वाणवाणि वृत्तिरलघुभिर्भ्रमसायुज्यसस्या
 पूर्णा विज्ञानपुष्पैः परिमलबहुला पालिता
 जीवनैश्च ।
 तामेनां ग्लानवर्णा विलुलितकुसुमां मांद्दशां प्राणरूपां
 म्लेच्छैरेतहि शीर्णमिदितशरणां पाहि पाहि
 प्रपन्नाम् ॥९॥
 कथं नैवाऽस्ति तथ्ये मम तव नृहरे !
 पथ्यभूतेऽथकृत्ये
 किञ्चोत्कण्ठा न कुण्ठा मुखरयति मुदा तद्ब्रुवे
 राजवर्ध्म ।
 त्रात्वैनामार्यं जातिन्नृपतिकुलमणे मुग्धवात्या विघूर्णां
 जीवं स्त्वं पुत्रपौत्रैः शिवभजनपरः साव्वर्भौमो
 भवेति ॥१०॥
 प्रजास्ते सन्तु धर्मिष्ठाः शत्रवः पृष्ठदर्शकाः ।
 भुवश्च सर्वसस्याढ्या ब्राह्मणाः कर्मठाः
 सदा ॥११॥

श्रीद्वैपायनो भगवान् भवति शिक्षार्थमिति शेषः तथैव महाराजस्य व्यामोहसमये कलनया विचारेण बुद्धेः
 व्यासः विकाशो भवति । अर्जुनरथोपरि जनकनन्दनदीव रलब्धनवनिधिकः पद्मनामकेन निधिना युक्तः
 श्रीहनुमान् रुद्राणामेकादश आसीत् । तथैवाऽधुना महाराजस्य सहायकः (चीफ) पदासीन श्रीमन्महनीय-
 रुद्रसमशेर राणा महाभागः, स्वर्गतमहाराज भीमसमशेर राणा महानुभावस्वपुत्रः श्रीपद्मसमशेर महाशयेन सहित
 प्रभुवरमहाराजस्य शत्रुवधे साहाय्यमाचरति । अर्जुनो यथा उत्तरकुरुन्वित्य हेन्ना-राजातपनीय सुवर्ण
 कोट्याश्रयेण जिष्णुर्जातः तथैव मम प्रभुरपि गुरुणासभेन हेमराजगुरुणा विद्यावारिधिना जयति ।